

# Repliek

## Water en vuur

J. Goudsblom

Ik had van Van Doorn een recensie verwacht die kritisch zou zijn, van begrip zou getuigen, en misschien wel enige voor mij verrassende inzichten zou bevatten. Kritisch van toon is zijn bespreking zeker; maar qua begrip en inzicht stelt hij mij teleur. Ik volsta met enkele kanttekeningen en volg daarbij Van Doorn's (weinig systematische) indeling.

1 Van Doorn vindt dat ik te veel overhoop heb gehaald, maar hij doet er zelf nog een schepje bovenop door aan te komen met allerlei bijzonderheden die weinig meer aantonen dan dat zijn boekenkast welgevuld is. Ik heb geen ideeëngeschiedenis willen schrijven van de opvattingen over het belang van het vuur voor de menselijke beschaving, maar volsta met het noemen van enkele auteurs. Hiertoe behoren Darwin en Freud; na deze coryfeeën kan niemand meer pretenderen onafhankelijk het belang van de vuurbeheersing te hebben ontdekt. De beschouwingen van Weinert en een aantal anderen over dit onderwerp zijn mij bekend; maar zij doen niet af aan mijn algemene stelling dat vuur in de loop van de twintigste eeuw steeds verder buiten het centrale aandachtsgebied van de sociale wetenschappen is komen te liggen - zoals het eerder al uit het centrum van de natuurwetenschappen was verdwenen.

2 Volgens Van Doorn zou ik het onderscheid niet hebben gezien tussen 'vuur als zodanig' en 'vuur als bron of omzetter van energie'. Ik kan me inderdaad niet veel voorstellen bij de uitdrukking 'vuur als zodanig' (is dat *das Feuer an sich?*). Maar dat ik ook geen verschil zou weten te maken tussen een mitrailleur en een vlammenwerper - voor hoe dom houdt Van Doorn mij eigenlijk?

Overigens: door te ontkennen dat mitrailleurs of benzinemotoren iets met vuurbeheersing te maken hebben, schijnt Van Doorn te willen zeggen dat alleen waar vlammenspel te zien is sprake kan zijn van vuurbeheersing. Hij beklaagt zich er aan het slot van zijn recensie over dat ik niets zeg over de *richting* van het proces van

vuurbeheersing. Ik citeer daarom voor hem nog maar eens een passage, die direct volgt op mijn beschouwing over onder andere de benzinemotor:

In dit opzicht vormt de inschakeling van de nieuwe energiebronnen de voortzetting van een trend die van meet af aan kenmerkend is geweest voor de vuurbeheersing. De afhankelijkheid van natuurkrachten is minder direct (maar daarom nog niet kleiner!) geworden, en tegelijkertijd is de afhankelijkheid van culturele en maatschappelijke hulpbronnen toegenomen. Er is nu een ingewikkeld technisch-organisatorisch apparaat nodig om de energievoorzieningen continu te laten werken. Dit apparaat bevindt zich echter grotendeels 'achter de coulissen' van de industriële samenleving, buiten het zicht van de meeste consumenten. (p. 207)

Wie de civilisatietheorie van Elias kent, zal vooral bij de laatste zin onwillekeurig denken aan andere, analoge ontwikkelingen. Het proces van de toenemende vuurbeheersing is niet alleen maar uniek; het vertoont overeenkomsten met en werpt daardoor ook licht op andere aspecten van de mensheidsgeschiedenis. Het vuur heeft voor mij dan ook mede gediend als een toorts met behulp waarvan ik me een weg door de geschiedenis heb gebaand en een aantal problemen van meer algemene aard heb trachten te verhelderen (het diende, geleerder gezegd, ook als een heuristisch principe).

Dit betekent uiteraard niet dat ik het onderwerp vuurbeheersing zonder meer zou hebben kunnen vervangen door bijvoorbeeld waterbeheersing. Het water dat Van Doorn zo intrigeert is, evenals lucht en aarde, voor alle landdieren van levensbelang. Vuur daarentegen heeft geen enkel dier echt nodig. De mensen hebben het echter voor zichzelf onmisbaar gemaakt. Zij hebben het 'ingelijfd in hun samenlevingen' en zijn er voor gaan zorgen, hoewel het niet tot hun eigen 'genenreservoir' behoort. Daarbij hebben zij gebruik gemaakt van de kenmerkende eigenschap van vuur, die ik heb aangeduid met de term 'zelf-genererend'. Vuur genereert vuur, en dit kan van water niet gezegd worden. Mensen kunnen water wel ergens naar toe brengen, maar nog niemand is er in geslaagd uit een klein beetje oud water een heleboel nieuw water te maken.

3 De opvattingen over brandstichting die Van Doorn mij toedicht berusten niet alleen op slecht lezen maar wekken zelfs de indruk van welbewuste verdraaiing. Men vergelijk de strekking die hij geeft aan het uit zijn verband gerukte citaat op p. 245 met wat er in het boek staat.

4 Met zijn beschouwingen over algemene en specifieke evolutie, gepresenteerd als een onthulling van 'moderne' ideeën, zet Van Doorn in feite alleen maar een stap terug. Hij doet alsof hij voorligt, maar ligt enkele rondes achter. Ook de 'wet van de remmende voorsprong', die hij weer eens van stal haalt, is mij uiteraard niet onbekend (vgl. *Balans van de sociologie*, 3e dr., p. 167). Het is een attenderend idee met een beperkte geldigheid, dat helpt om uitzonderingen te verklaren op de regel dat voorsprongen in het algemeen gehandhaafd blijven ... ja, omdat ze nu eenmaal een voorsprong geven. Het vertrouwde voorbeeld van de straatverlichting door gas of electra betreft slechts een snel voorbijgegaane episode, want de 'achterstand' van een stad als Londen was na korte tijd al weer ingehaald. Op een vlak van hogere theoretische relevantie lijkt me het principe van de remmende voorsprong neer te komen op een verbijzondering van het inzicht dat op korte termijn bewust nagetreefde toenames in beheersing veelal op langere termijn leiden tot een niet bewust bedoelde toename in afhankelijkheid - van hetgeen dat beheerst wordt en van de middelen waarmee de beheersing plaatsvindt. Ik moet echter bekennen dat het hele beeld van voorsprong en achterstand in de sociaal-culturele ontwikkeling mij niet erg bevalt, omdat het te veel doet denken aan het ook door Van Doorn *expressis verbis* versmade vooruitgangsmodel.

De termen die ik gebruik om de dominante trends in de geschiedenis van de mensheid aan te duiden (extensieve en intensieve groei, toenemende verschillen in macht en gedrag - eerst tussen mensen en verwante dieren en later ook tussen en binnen samenlevingen) zijn juist gekozen om te doen uitkomen dat elke nieuwe fase in het proces van toenemende beheersing de mensen voor nieuwe problemen stelde. Als Van Doorn hieruit opmaakt dat ik het over vooruitgang heb, komt die conclusie geheel voor zijn rekening.

5 De beide laatste paragrafen verhogen nog eens de door Van Doorn gestichte verwarring. Tegenover zijn bewering dat ik over recente ontwikkelingen in brandpreventie niets van belang te melden heb, kan ik alleen maar verwijzen naar hetgeen hierover in het laatste hoofdstuk van *Vuur en beschaving* te lezen staat. Als hij in een voetnoot het door mij in dit verband genoemde werk van John Lyons aanduidt als 'een populair boek', vraag ik me af wat hij hier

precies mee bedoelt. Kent hij de oplagecijfers? Kent hij eigenlijk het boek wel? Of gaat het hem alleen om de insinuatie dat ik mijn onderzoek beperkt heb tot een boek met een misschien wat makkelijk klinkende titel?

Maar ik dreig in pietluttigheden te vervallen. Dat komt ervan als een criticus het zo laat afweten. Van Doorn zegt oprecht te hopen dat zijn kritiek weerlegd kan worden, maar dit is te veel gevraagd. Hij heeft *Vuur en beschaving* kennelijk met stijgende ergernis gelezen en vervolgens iedere knorrige ingeving die hem te binnen schoot meteen maar op papier gezet. Het gevolg is dat zijn recensie vol slordigheden zit en niet te weerleggen valt, maar alleen schoolmeesterachtig te corrigeren. Wat hij mogelijk aan interessante discussiepunten te bieden heeft gaat verloren in de polemische stofwolk die hij opwerpt. Het spijt me van de gemiste kans.